

УДК 378.14.015.62

ГРНТИ 14.35.07

Belyaev S. B.

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of The Department
of Pedagogy, Psychology and Education Management
Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of
Kharkiv regional Council
ORCID 0000-0003-1272-2038

Ilna O.O.

Candidate of Pedagogical Sciences, Teacher of The Department of Pedagogy,
Psychology and Education Management
Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of
Kharkiv regional Council
ORCID 0000-0003-1951-4311

**METHODOLOGICAL INSTRUMENTS FOR THE
ORGANIZATION OF PROFESSIONAL TRAINING IN HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS**

Беляев С. Б.

Доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки,
психології та менеджменту освіти Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Ільїна О.О.

Кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки,
психології та менеджменту освіти Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Summary. The article deals with the selection of methodological tools for organizing professional training of specialists. Considered are the modern requirements for the organization of professional training of specialists, as well as the possibilities of existing methodological approaches for their full implementation

The possibilities of the competence-based approach in the organization of vocational training in connection with the modern trend to define it as the main one for the development of educational standards are revealed.

Opportunities for correcting certain shortcomings in the organization of professional training of specialists, the solution of which are not provided by the tools of the competence-based approach, have been determined. The article describes the need to use the position of the systematic approach in order to give the system of professional training the properties of a flexible adaptive system, which has the property of being open for external and internal correction.

The necessity of using the provisions of the technological approach in the process of determining effective combinations of methods and forms of organizing the process of vocational training is revealed. The mechanism of combining the named methodological approaches for organizing professional training based on the use of content-procedural integration of methodological approaches has been determined.

Key words: content of professional training, competence-based approach, systems approach, technological approach, content-procedural integration of methodological approaches.

Анотація. У статті розглянуто питання визначення методологічних інструментів організації професійної підготовки фахівців. Розглянуто сучасні вимоги до організації професійної підготовки фахівців та можливості наявних методологічних підходів для повноцінної їх реалізації. Розкрито можливості компетентнісного підходу в організації професійної підготовки у зв'язку з сучасним трендом визначати його в якості основного

для розроблення стандартів освіти. Визначено можливості виправлення окремих питань організації професійної підготовки фахівців, вирішення яких недостатньо забезпечується інструментами компетентнісного підходу. Окреслено доцільність використання положень системного підходу з метою надання системі професійної підготовки ознак гнучкої адаптивної системи, яка є відкритою до зовнішнього та внутрішнього коригування. Розкрито доцільність використання положень технологічного підходу у визначенні ефективних комбінацій методів та форм організації процесу професійної підготовки фахівців. Визначено механізм поєднання окреслених методологічних підходів для організації професійної підготовки на підставі використання системної змістовно-процедурної інтеграції методологічних підходів.

Ключові слова: зміст професійної підготовки, компетентнісний підхід, системний підхід, технологічний підхід, змістовно-процедурна інтеграція методологічних підходів.

Постановка проблеми. Організація професійної підготовки в умовах закладу вищої освіти традиційно спирається на якісне розроблення її змісту, що в узагальненому вигляді визначається шляхом співвіднесення отриманих професійних знань та умінь з вимогами щодо виконання професійних обов'язків на відповідних посадах. Зміст професійної підготовки втілюється у розробленій освітньо-професійній програмі підготовки фахівців за окремими спеціальностями, що забезпечує його гнучкість та варіативність, а також загальну відповідність чинним нормативним вимогам щодо розроблення стандартів вищої освіти [7].

Сучасне покоління освітньо-професійних програм розробляється на основі викладених у «Методичних рекомендаціях щодо розроблення стандартів вищої освіти» [7] вимог забезпечення неперервності процесу оновлення змісту професійної підготовки, що надає їм властивості гнучких адаптивних систем. На підставі результатів зовнішнього та внутрішнього

моніторингу якості професійної підготовки зазначена система регулярно має можливість здійснювати коригувальні дії щодо вдосконалення якості професійної підготовки. Одночасно із цим виникають суперечливі питання щодо вибору методологічних інструментів для організації освітньо-професійної підготовки фахівців за умов панування у сучасній освітній парадигмі особистісно-орієнтованого підходу з ідеєю реалізації індивідуальної освітньої траєкторії, компетентнісного підходу з ідеєю формування ключових компетентностей для забезпечення навчання впродовж життя, системного підходу для розроблення гнучких механізмів адаптування педагогічного системи на запити ззовні та всередині неї, а також технологічного підходу, в межах якого забезпечується оптимальне продуктивне визначення форм та методів навчальної діяльності. Посилання на методологію компетентнісного підходу під час розроблення стандартів вищої освіти здебільшого стосується визначення ключових характеристик якості професійної підготовки, але залишають недостатньо дослідженими питання забезпечення гнучкості в оновленні змісту освітньо-професійних програм та вибору адекватних форм та методів навчання.

Аналіз досліджень. Пошук шляхів ефективної організації професійної підготовки в умовах закладу вищої освіти тісно пов'язаний з ідеями адекватного визначення її змісту, що ретроспективно ілюструється блочно-модульним підходом до формування змісту професійної підготовки фахівця (роботи С. Батишева, Н. Борисової, В. Гаврилова, В. Єрмоленко, Т. Новікової, М. Чошанова, П. Юцявічене), змістовно-компонентним та політехнічним підходами (роботи Т. Селіхової, П. Атутова). Запровадження в практику розроблення змісту професійної підготовки фахівців зазначених підходів припадає на кінець ХХ століття, що хронологічно співпадає з посиленням вимог щодо забезпечення диференціації в організації професійної підготовки фахівців. Одночасно із цим зазначені підходи виявились недостатньо ефективними у вирішенні окремих питань розвитку особистісного потенціалу та формування індивідуальної освітньої

траєкторії здобувача освіти, що стали актуальними на початку ХХІ століття разом з переходом до ідей особистісно-орієнтованого навчання. Нові вимоги спрямування освітнього процесу на розвиток особистісного потенціалу, забезпечення професійного зростання за умов визнання унікальності та неповторності особистості (Є. Бондаревська, С. Кульневич, А. Плигін, В. Серіков, І. Якіманська) з одночасним формуванням культури професійного мислення, мобільності та компетентності (Є. Бондаревська, О. Гнатишина, І. Зимня, В. Серіков, В. Шадріков, Т. Шамова, І. Якіманська, D. S McClelland, L. M. Spenser) засвідчили необхідність пошуку нових методологічних підходів до розроблення змісту професійної підготовки фахівців. Перспективним є використання системного підходу, в межах якого виокремлено закони та принципи функціонування цілісних систем (N. Wiener, C. Shannon, W. Weaver, J. Forrester), В. Vanathy), а також технологічного підходу (роботи В. Беспалька, М. Бершадського, В. Гузеєва, І. Дичківської, Т. Ільїної, М. Кларіна, М. Левіної, О. Пехоти, Г. Селевка, А. Умана), який потенційно містить можливості проектування продуктивних форм та методів навчання.

Метою статі є обґрунтування методологічних інструментів організації професійної підготовки фахівців в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасні теорії вибору інструментів організації професійної підготовки ґрунтуються на концепції реформування системи освіти у відповідності до положень компетентнісного підходу, який розглядається в якості ефективного інструментарію для визначення провідних якісних характеристик прогнозованих результатів професійної підготовки (О. Антонова, О. Дубасенюк, О. Овчарук, О. Пометун, Т. Семенюк,). Зазначені характеристики концептуально відповідають вимогам започаткованої 1972 року ЮНЕСКО концепції навчання впродовж життя («A memorandum on Lifelong Learning» [10]). На підставі концепції навчання впродовж життя з 2000 року формулюються уніфіковані цілі організації освітнього процесу, які здебільшого фокусуються на формуванні

у фахівців здатності до працевлаштування, підприємництва, пристосованості, а також усвідомлення власних можливостей за умов потенційного існування рівних можливостей на ринку праці.

Використання інструментарію компетентнісного підходу для організації професійної підготовки здобувачів освіти потребує розкриття семантичного наповнення самого поняття «компетентність», що включає когнітивну, операційно-технологічну, мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову складові (результати освіти, знання, уміння, систему ціннісних орієнтацій). Процедура організації професійної підготовки має метою забезпечення повноцінної реалізації її змісту за певною спеціальністю, що передбачає формування специфічних наборів ключових компетентностей. На їх підставі має здійснюватись відбір освітніх компонентів, що повинні забезпечити накопичення ключових та спеціальних компетентностей (сукупності знань, умінь, професійно важливих якостей).

Комплексне розроблення системи професійної підготовки повинне передбачати визначення системи цілей, змісту, форм, методів організації професійної підготовки, визначення освітніх компонентів та критеріїв оцінювання результативності освітнього процесу. Перелічені складові засобами компетентнісного підходу розкриваються неоднозначно. Так, набори компетентностей лише опосередковано визначають характеристики методів навчання акцентуючи увагу на необхідності переходу від репродуктивних навчальних дій до формування необхідних для подальшого навчання та праці компетентностей, що передбачає організацію активної, самостійної, пошуково-творчої діяльності у процесі здобуття знань та формування умінь.

Врахування сучасних вимог до організації професійної підготовки фахівців, що стосуються забезпечення гнучкого реагування на зміни в соціальних та професійних показниках підготовки випускника, засвідчує часткову функціональну відповідність інструментів компетентнісного підходу у визначенні форм та методів професійної підготовки.

Компетентнісний підхід здебільшого фокусує увагу на формуванні життєво необхідних навичок, що конкретизує увагу серед переліку критеріїв результативності освітнього процесу саме на формуванні здатності до практичного застосування отриманих компетентностей (Van Loo J., Semeijn J. [12]). Їх конкретизація у загальному формулюванні міститься в програмі визначення та вибору ключових компетентностей («Definition and selection of competencies – DeSeCo» [11]), що включає три ключові категорії: автономність діяльності (дає характеристику відповідальності та готовності приймати рішення, брати участь у проектах), інтерактивність у діяльності (характеризує здатність користуватись знаннями й інформацією в інтерактивному режимі), здатність діяти у соціально гетерогенних групах (характеризує здатність до комунікації з різними людьми, налагодження співпраці та вирішення конфліктних ситуацій).

Формування переліку освітніх компонентів може частково спиратись на досвід блочно-модульного та політехнічного підходів в освіті, які останніми десятиліттями сформували актуальні структурно-логічні логічні схеми вивчення освітніх компонентів. Використання компетентнісного підходу дозволило здійснити додаткове внутрішнє налаштування змісту освітніх компонентів на забезпечення професійної підготовки у межах конкретної спеціальності.

Оскільки критеріями якості освіти слугують професійні знання та вміння, якими випускник свідомо користується на творчому рівні, виникає необхідність конкретизації системи критеріїв якості освіти у відповідності до вимог уніфікованого ринку праці, що мають ідентичну інтерпретацію для різних спеціальностей. У цьому також доречними є використання інструментів компетентнісного підходу, адже його прагматичний характер забезпечує можливість оцінити фактичну здатності випускника до адаптації чи перекваліфікації, як результату творчої, пошуково-творчої діяльності в процесі фахової підготовки.

Наведені ключові категорії компетентностей (автономність

діяльності, інтерактивність у діяльності, здатність діяти у соціально гетерогенних групах) дають зрозумілі характеристики соціальних вимог до підготовки фахівців, але одночасно залишають невирішеним питання вибору інструментів організації професійної підготовки. Створена за вимогами компетентнісного підходу система професійної підготовки є актуальною на момент прийняття відповідного професійного стандарту. У той же час вимога забезпечення відповідності характеристик професійної підготовки актуальним вимогам ринку праці потребує систематичного перегляду та оновлення вагомих складових її змісту та особливостей організації освітнього процесу. Компетентнісний підхід, на жаль, не містить гнучких інструментів оновлення системи професійної підготовки. Як результат, визначення методологічних інструментів організації професійної підготовки повинне спиратись на невирішені питання щодо приведення професійної підготовки до стану гнучкої та адаптивної системи, що адекватно реагує на складний комплекс зовнішніх та внутрішніх передумов перегляду її змісту, форм та методів організації навчання, визначення ефективних механізмів оцінювання та коригування якості професійної підготовки тощо.

Продуктивним інструментом визначення форм та методів професійної підготовки виступає технологічний підхід в освіті, який розкрито у роботах В. Беспалька, М. Бершадського, В. Гузєєва, І. Дичківської, Т. Ільїної, М. Кларіна, М. Левіної, О. Пехоти, Г. Селевка, А. Умана. Технологічний підхід в освіті традиційно використовується для вирішення питань проектування освітнього процесу з прогнозованими результатами шляхом оптимального використання наявних ресурсів виходячи з освітніх орієнтирів, цілей та змісту освіти. Його особливістю також виступає своєчасне коригування освітнього процесу та діагностика очікуваних якостей [10, с 49].

Зміст професійної підготовки з позиції технологічного підходу в освіті розглядається в якості об'єкту активного освоєння, що призводить до

природного розширення особистого досвіду. Його опанування відбувається як реакція на результат порівняння перспектив професійного розвитку та наявного змісту професійної підготовки за певною спеціальністю. Активна самостійна навчальна діяльність, що спрямована на вивчення теоретичної інформації, виконання практичних завдань сприяє інтенсивному накопиченню професійного досвіду, а також формуванню професійно важливих якостей. Це засвідчує необхідність впровадження системи самостійних робіт різного спрямування під час організації професійної підготовки фахівців. Саме самостійну роботу традиційно визначають формою навчання, що забезпечує розвиток самоорганізації, самоконтролю, мислення, творчого підходу, самостійного пошуку та запам'ятовування інформації [3, с. 12]. Самостійна робота одночасно вважається вагомим зовнішнім чинником розвитку самостійності особистості [4, 5]. Завдяки інструментарію технологічного підходу різні види самостійної роботи запроваджуються під час реалізації різних форм організації процесі професійної підготовки.

Ефективне коригування перебігу освітнього процесу потребує впровадження гнучких механізмів контролю та зворотного зв'язку, що найбільш повно представлене в положенням системного підходу. Детальне вивчення властивостей цілісних систем та принципів взаємодії їх внутрішніх складових представлено у роботах відомих дослідників теорії систем (N. Wiener, C. Shannon, W. Weaver, J. Forrester), В. Banathy). Сучасний етап розвитку системи освіти дозволяє скористатись таким надбанням теорії цілісних систем, як положення Міждержавного стандарту системи менеджменту якості «Вимоги (ISO 9001:2008, IDT) Quality management systems. Requirements ГОСТ ISO 9001:2011» [6]. Його використання відкриває можливості для розроблення умов самостійного функціонування освітнього процесу в якості цілісної системи з властивостями саморегуляції у відповідності до принципів теорії цілісних систем. Внутрішньо розроблені механізми самоуправління забезпечать у

такий спосіб прогнозований результат функціонування системи професійної підготовки за рахунок постійного співвіднесення запланованих та фактичних показників професійної підготовки фахівців та своєчасного інформування про виявлені невідповідності.

Йдеться про розроблений в межах Міждержавного стандарту системи менеджменту якості «Вимоги (ISO 9001:2008, IDT) Quality management systems. Requirements ГОСТ ISO 9001:2011» «процесний підхід» [6], який і забезпечує безперервність організації контролю та оцінювання функціонування системи в цілому. Це забезпечується шляхом часткового делегування функцій контролю та коригування результату безпосередньо суб'єктам освітнього процесу з передбаченням розуміння ними ключових якісних характеристичних прогнозованих результатів освітньо-професійної підготовки.

Так, частина функцій контролю та управління якістю освіти, що делегується за реалізації «процесного підходу» здобувачам освіти, безпосередньо починає корелюватись із сформованою самооцінкою стану професійної підготовки. У такий спосіб до традиційного переліку об'єктивних показників відповідності професійної підготовки чинним стандартам та вимогам ринку праці додається фактичний стан підготовленості випускника, що в більшій мірі характеризує його особисте оцінювання отриманих компетентностей для виконання системи професійних функцій та завдань. На відміну від традиційного оцінювання стану професійної підготовки, що здійснюється під час випуску фахівців із закладу вищої освіти у формі захисту кваліфікаційної роботи чи складання кваліфікаційного іспиту, «процесний підхід» здатен перетворити контроль за якістю формування ключових фахових компетентностей на моніторинг якості здобуття професійних знань та вмінь.

До переліку функцій, що належать здобувачам освіти, слід додати оцінювання наявного стану професійної підготовки та його відповідність сучасним реаліям. У такий спосіб забезпечується виконання таких завдань,

як: об'єктивне оцінювання поточного стану професійної підготовки в процесі навчання в закладі вищої освіти, оцінювання та коригування стану професійної підготовки упродовж наступної професійної педагогічної діяльності, що максимально відповідає ідеології концепції навчання впродовж життя («A memorandum on Lifelong Learning» [10]).

Складний набір функцій моніторингової діяльності у вирішенні завдання забезпечення високої якості професійної підготовки засвідчує наявність у моніторинговій діяльності значного потенціалу у вирішенні питання забезпечення сталого об'єктивного оцінювання навчальних досягнень і, на цій основі, стимулювання до активної самостійної навчальної діяльності з метою приведення фактичного стану професійної підготовки у відповідність до запланованого.

Таким чином, розроблення системи професійної підготовки фахівців з орієнтацією на провідні ідеї сучасної парадигми освіти потенційно має спиратись на кілька провідних методологічних підходів, інструменти яких забезпечують ефективне розроблення окремих складових зазначеної системи професійної підготовки. До основних методологічних підходів слід віднести компетентнісний, технологічний та системний, а їх поєднання ефективно здійснюється засобами системної змістовно-процедурної інтеграції методологічних підходів [2], завдяки якій здійснюється ефективне розроблення системи цілей, змісту, форм, методів та засобів реалізації системи професійної підготовки [1], забезпечується інтеграція до освітнього процесу інструментів Міждержавного стандарту системи менеджменту якості «Вимоги (ISO 9001:2008, IDT) Quality management systems. Requirements ГОСТ ISO 9001:2011» [6].

Висновок. Методологічними інструментами організації професійної підготовки фахівців виступають положення компетентнісного, технологічного та системного підходу. Одночасне використання зазначених методологічних підходів є можливим за умов використання системної змістовно-процедурної інтеграції методологічних підходів, що забезпечує

відповідність системи професійної підготовки одночасно вимогам особистісно-орієнтованої парадигми організації освітнього процесу, а також вимогам забезпечення функціонування освітнього процесу із властивостями цілісної та гнучкої до зовнішніх та внутрішніх чинників системи з можливостями внесення додаткових налаштувань в її функціонування. Зазначена система професійної підготовки матиме можливість для впровадження валідних форм та методів реалізації її цілей та змісту.

Література.

1. Беляєв С. Б. Професійна підготовка майбутніх учителів до розробки і використання педагогічних технологій : монографія. Харків : Видавець СПД ФО Захаренко В.В., 2019. 410 с.
2. Беляєв С. Б. Процедурна інтеграція методологічних підходів у розробці системи професійної підготовки майбутніх учителів. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VII (78), Issue: 196, 2019 Maj. С 7-10.
3. Жерновникова О. А. Особливості підготовки студентів педагогічних ВНЗ до професійної діяльності в гімназіях та ліцеях. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 36. С. 549-554.
4. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение : учеб. пособие. Київ : Вища шк., 1990. 248 с.
5. Козаков В. А. Теория и методика самостоятельной работы студентов : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Киев, 1991. 386 с.
6. Межгосударственный стандарт системы менеджмента качества. Требования (ISO 9001:2008, IDT) Quality management systems. Requirements ГОСТ ISO 9001:2011 : Федерал. агентства по технич. регулиров.

И метрологии от 22.12.2011г. N 1575-ст.

URL:

http://www.testexpert.ru/uploadedfiles/File/GOST_ISO_9001-2011_RUS.pdf.

7. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.06.2017 р. № 600 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 30.04.2020 р. № 584) Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/proekty%20standartiv%20vishcha%20osvita/1648.pdf>

8. Професійна підготовка майбутніх учителів до розробки і використання педагогічних технологій. Монографія. Харків : Видавець СПД ФО Захаренко В.В., 2019. 410 с.

9. Чернилевский Д. В. Дидактические технологии в высшей школе. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 437 с.

10. A memorandum on Lifelong Learning : commission staff working paper. Brussels, 2000. URL :

http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf

11. The definition and selection of key competencies. Executive Summary URL : <http://www.oecd.org/pisa/35070367.pdf> .

12. Van Loo J., Semeijn J. Defining and measuring competences: An application to graduate surveys. *Research Centre for Education and the Labour Market/ Maastricht University*. 2004. P. 10.